

Gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN*
Eindrapportage pilot Handhygiëne in de Sporthal

December 2021

Uitgevoerd in opdracht van:

Interdepartementaal Programma DG Samenleving en Covid-19

Uitgevoerd door:

Inspire to Act met samenwerkende partners

Karin Bongers, Inspire to Act

Kirsten Ruitenburg, Novi Mores

Marieke de Beurs, Måke

Over Inspire to Act

Inspire to Act is een onderzoeks- en adviesbureau gespecialiseerd in het toepassen van gedragswetenschappelijke inzichten in beleid en praktijk. Wij adviseren en begeleiden organisaties die maatschappelijke vraagstukken effectief willen aanpakken met gedragsverandering. Op basis van *Evidence Based Design* ontwikkelt en implementeert Inspire to Act effectieve en innovatieve oplossingen voor duurzame gedragsverandering. Wij spreken de taal van wetenschap, beleid en praktijk en weten deze disciplines duurzaam met elkaar te verbinden. Inspire to Act biedt een persoonlijke, gedegen aanpak met een doeltreffende oplossing.

Inhoud

Samenvatting.....	4
Inleiding.....	8
Hoofdstuk 1. Ontwikkeling gedragsinterventie <i>MET SCHONE HANDEN</i>	9
1.1 Gedragsinterventie <i>MET SCHONE HANDEN</i>	9
1.2 Gedragstechnieken in de gedragsinterventie <i>MET SCHONE HANDEN</i>	11
Hoofdstuk 2. Pilotopzet.....	13
2.1 Pilotlocaties	13
2.2 Hypothese	13
2.3 Methode.....	13
2.4 Externe factoren: avondlockdown	14
Hoofdstuk 3. Resultaten.....	15
3.1 Incomplete dataset.....	15
3.2 Verbruik in Galgenwaard.....	15
3.3 Belevingsonderzoek	16
Hoofdstuk 4. Conclusies en discussie	19
4.1 Conclusies.....	19
4.2 Discussie	19
Hoofdstuk 5. Aanbevelingen	22
Bijlage 1. Vragenlijst belevingsonderzoek handhygiëne sporthal.....	23

Samenvatting

Aanleiding

Tijdens de persconferentie van 14 september jl. werden versoepelingen van de coronamaatregelen afgekondigd. De kernboodschap van deze persconferentie was dat er weer meer mogelijk was vanaf 25 september: *Door het prikken neemt het aantal besmettingen met corona af. En het aantal mensen in het ziekenhuis stijgt niet. Daarom zijn er minder strenge regels nodig.*¹ Maatregelen zoals de 1,5 meter afstand kwamen te vervallen. In het licht van de versoepelingen werden de basismaatregelen, zoals goede handhygiëne, belangrijker.

Ontwikkeling gedragsinterventie

Het interdepartementaal Programma DG Samenleving en Covid-19 (DGSC-19) heeft eerder dit jaar een onderzoek laten uitvoeren in een kantooromgeving om handhygiëne te stimuleren.² In deze studie werd het beste resultaat behaald met het koppelen van gewenst gedrag (20 sec. handen wassen/ desinfecteren) aan specifieke situaties (keymoments). Een voorbeeld is de poster: 'Samen bakkie doen? Fijner met schone handen' 'Gewoon 20 seconden. Met water en zeep'. Op basis van de inzichten uit deze studie hebben we een doorontwikkeling en vertaalslag gemaakt voor sporthallen.

De belangrijke keymoments in een sporthal zijn geselecteerd: entree sporthalcomplex; toegang naar sportzaal; na toiletbezoek; na sporten; ingang kantine. De doelgroepen van een sporthal zijn onderzocht. In tegenstelling tot de werkvloer, heb je in de sporthal te maken met een zeer heterogene doelgroep. Zo maken verschillende type sporters gebruik van de sporthal (amateur- en topsporters; van jong tot oud in tal van sporten: volleybal, basketbal, zaalvoetbal, zaalhockey, korfbal, ballet, turnen, atletiek, etc.). Daarnaast worden sporters deels begeleid door ouders, trainers en coaches. Ook zijn er bij wedstrijden thuis- en uitspelende teams en publiek aanwezig in de sporthal. Tot slot wordt in de meeste sporthallen ook bewegingsonderwijs gegeven voor basisscholen en middelbare scholen. Bij het ontwikkelen van een campagnebeeld was de uitdaging dan ook om een beeld te kiezen dat voor al deze verschillende doelgroepen aansprekend is. Er is gekozen voor een 'wasbeer' als campagnebeeld. De naam associeert met wassen en de wasbeer kan geïnterpreteerd worden als mascotte. Daarnaast representeert het niet één specifieke doelgroep, waardoor het voor iedereen aansprekend kan zijn. De verschillende sportattributen versterken dit.

Om te waarborgen dat het beeld aansluit bij de verschillende type sporters is via NOC*NSF contact gezocht met verschillende sportbonden.³ Bij deze bonden is gepeild of het beeld voldoende aansluit bij hun leden. Ook is het beeld voorgelegd aan een paar basis- en middelbare scholieren.

Gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN*

De gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN* bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Welkom met schone handen
2. Wij sporten met schone handen
3. Ook na het sporten
4. Wij eten en drinken met schone handen
5. In 20 seconden schoon

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/vraag-en-antwoord/persconferentie-14-september-2021-in-eenvoudige-taal>

² Effectmeting Handen wassen in de kantooromgeving. SUE (2021).

³ Bonden geselecteerd met grote zaalbezetting in sporthallen: KNVB, NEVOBO, KNGU.

Gedragstechnieken

	Welkomst banner	Sport bordje	Sticker wasbak	Poster na sporten	Poster kantine
Doorbreken gewoontegedrag	✓				
Sociale normen		✓			✓
Implementatie intenties	✓	✓	✓	✓	✓
Prompting	✓	✓	✓	✓	✓
Sympathie	✓	✓	✓		✓

Onderzoeksopzet

De gedragsinterventie is toegepast in sportcentrum Galgenwaard in Utrecht. Sporthal de Hazelaar in Rosmalen is als controlelocatie gebruikt. Op beide locaties is een voor- en nameting verricht. Na afloop van de nameting hebben we belevingsonderzoek gedaan.

Hypothese

De gedragsinterventie is erop gericht mensen te stimuleren om hun handen vaker schoon te maken. We verwachten dus dat bezoekers van de interventiesporthal vaker hun handen schoonmaken (wassen met zeep of desinfecteren met handgel) na toepassing van de gedragsinterventie (nameting) dan voor toepassing van de gedragsinterventie (voormeting). In de controlesporthal verwachten we geen verschil op de voor- en nameting.

Afhankelijke variabele

De afhankelijke variabele is het verbruik van handgel en zeep, gemeten in millimeters aan de hand van een meetlint. De afhankelijke variabele is gedurende vier dagen gemeten (van maandag tot en met donderdag) in beide sporthallen, zowel in de voormeting (22 t/m 25 november) als nameting (29 november t/m 2 december).

Externe factoren: avondlockdown

Voorafgaand aan de pilot is tijdens een persconferentie⁴ afgekondigd dat er geen publiek meer aanwezig mag zijn bij amateursport in sporthallen, waardoor deze doelgroep buiten de scope van het onderzoek is gevallen. Gedurende de looptijd van deze pilot is er nog een persconferentie⁵ geweest, waarin de 'avondlockdown' is afgekondigd. Na 17u mogen amateursporters niet meer in de sporthal sporten. Hierdoor kon er tijdens de nameting alleen overdag gemeten worden, terwijl tijdens de voormeting overdag en 's avond is gemeten. Aangezien de geldende coronamaatregelen van invloed zijn op de doelgroep, nemen we deze veranderingen mee bij het interpreteren van de resultaten.

Resultaten

Om te onderzoeken of de gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN* effectief is in betere handhygiëne van sporters, hebben we het verbruik van zeep (bij toiletten) en handgel (bij desinfectiepalen) gemeten in de voor- en nameting in beide sporthallen. Helaas is door incomplete data de controlelocatie wegge gevallen. Hierdoor hebben we alleen resultaten van de interventielocatie. Na afloop van de nameting hebben we belevingsonderzoek gedaan. Hieronder staan de belangrijkste resultaten samengevat.

Resultaten handhygiëne

- Tijdens de nameting wassen mensen vaker hun handen met zeep dan tijdens de voormeting.
- Er is geen verschil in verbruik van desinfectiemiddel.

Bevindingen belevingsonderzoek

- De gedragsinterventie wordt positief ontvangen. Er is veel draagvlak voor de gedragsinterventie.
- Goede momenten voor schone handen in de sporthal zijn: na het sporten; na toiletbezoek; en bij binnenkomst in sporthalcomplex.
- Gedragsinterventie is mogelijk effectiever bij andere doelgroepen dan leerlingen van bewegingsonderwijs, denk aan: leden van sportverenigingen, kinderen en hun ouders, docenten en volwassenen in het algemeen.

Conclusies

Conclusies

- De gedragsinterventie zorgt ervoor dat mensen hun handen vaker wassen met zeep in de sporthal.
- De gedragsinterventie heeft geen effect op hoe vaak mensen hun handen desinfecteren.

⁴ Persconferentie op 12 november, nieuwe regels vanaf 13 november: voor zowel amateur als betaalde sport mag er geen publiek meer zijn.

⁵ Persconferentie op 26 november, nieuwe regels vanaf 28 november: amateursport (trainingen en wedstrijden) na 17:00 niet toegestaan.

Aanbevelingen

Wij doen de volgende aanbevelingen:

- Faciliteer de mogelijkheden om de gedragsinterventie beschikbaar te stellen voor andere gemeenten en sportcomplexen.
- Onderzoek de effectiviteit van de gedragsinterventie nogmaals in een periode waarin de situatie in de sportlocaties weer normaler is, dus wanneer er weer 's avonds gesport kan worden door sportverenigingen en er weer wedstrijden met publiek gespeeld mogen worden.
- Maak een vertaling van de gedragsinterventie naar andere contexten, zoals in winkels, horecagelegenheden of publieke binnenruimtes.

Inleiding

Aanleiding

Tijdens de persconferentie van 14 september jl. werden versoepelingen van de coronamaatregelen afgekondigd. De kernboodschap van deze persconferentie was dat er weer mogelijk was vanaf 25 september: *Door het prikken neemt het aantal besmettingen met corona af. En het aantal mensen in het ziekenhuis stijgt niet. Daarom zijn er minder strenge regels nodig.*⁶ Maatregelen zoals de 1,5 meter afstand kwamen te vervallen. In het licht van de versoepelingen werden de basismaatregelen, zoals goede handhygiëne, belangrijker.

Ontwikkeling gedragsinterventie

Voor het ontwikkelen van de gedragsinterventie is een vooronderzoek uitgevoerd. Verschillende sporthallen zijn bezocht om een goed beeld te krijgen van de doelgroep en het gebruik van een sporthal. Er is met NOC*NSF en Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) gesproken om de pilot vorm te geven en pilotlocaties te werven via gemeenten.

Het interdepartementaal Programma DG Samenleving en Covid-19 (DGSC-19) heeft eerder dit jaar een onderzoek laten uitvoeren in een kantooromgeving om handhygiëne te stimuleren.⁷ In deze studie werd het beste resultaat behaald met het koppelen van gewenst gedrag (20 sec. handen wassen/ desinfecteren) aan specifieke situaties (keymoments), zoals een poster met: 'Samen bakkie doen? Fijner met schone handen' 'Gewoon 20 seconden. Met water en zeep'.

Op basis van alle inzichten en de kennis uit de gedragswetenschappelijke literatuur is de gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN* ontwikkeld voor sporthallen.

Doorlooptijd

Dit project heeft gelopen van oktober 2021 tot en met december 2021. De effectmeting heeft plaatsgevonden in week 47 en 48.

⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/vraag-en-antwoord/persconferentie-14-september-2021-in-eenvoudige-taal>

⁷ Effectmeting Handen wassen in de kantooromgeving. SUE (2021).

Hoofdstuk 1. Ontwikkeling gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN*

1.1 Gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN*

Voor het ontwikkelen van de gedragsinterventie hebben we een beknopt vooronderzoek uitgevoerd. Er is gesproken met Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), NOC*NSF, verschillende sportbonden (onder andere NEVOBO, KNVB, KNGU)⁸ en er zijn verschillende sporthallen bezocht om zicht te krijgen op de situatie in sporthallen, de doelgroep(en) en het gedrag van sporters. De belangrijkste uitgangspunten voor het ontwikkelen van een gedragsinterventie ter bevordering van handhygiëne in de sporthal zijn:

- **Gewenst gedrag duidelijk in beeld en tekst**
Daarbij gaat het om 20 seconden handen wassen met zeep en handen reinigen met desinfectiemiddel.
- **Gewenst gedrag koppelen aan keymoments**
Keymoments zijn situaties waarin je het gewenste gedrag wil zien. Geselecteerde keymoments: entree sporthalcomplex; toegang naar sportzaal; na toiletbezoek; na sporten; ingang kantine.
- **Aansprekend beeld voor zeer diverse doelgroep**
In een sporthal heb je te maken met een zeer heterogene doelgroep. Zo maken verschillende type sporters gebruik van de sporthal (amateur- en topsporters; van jong tot oud in tal van sporten: volleybal, basketbal, zaalvoetbal, zaalhockey, korfbal, ballet, turnen, atletiek, etc.). Daarnaast worden sporters deels begeleid door ouders, trainers en coaches. Ook zijn er bij wedstrijden thuis- en uit spelende teams en publiek aanwezig in de sporthal. Tot slot wordt in de meeste sporthallen ook bewegingsonderwijs gegeven voor basisscholen, middelbare scholen en soms ook beroepsopleidingen.

Hoofdbeeld gedragsinterventie

Er is gekozen voor een 'wasbeer' als campagnebeeld, zie Figuur 1. Er is gekozen voor een wasbeer, omdat naam associeert met wassen en de wasbeer kan geïnterpreteerd kan worden als mascotte en representeert niet één specifieke doelgroep. Hierdoor kan het aansprekend zijn voor iedereen. De wasbeer wordt omringd door sportattributen van veelvoorkomende sporten in de sporthal.

Figuur 1. Wasbeer als campagnebeeld

⁸ Bonden geselecteerd op grote zaalbezetting in sporthallen.

Onderdelen van de gedragsinterventie

De gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN* bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Welkom met schone handen
2. Wij sporten met schone handen
3. Ook na het sporten
4. Wij eten en drinken met schone handen
5. In 20 seconden schoon

Welkom met schone handen (poster en banner)

Op de toegangsdeur van het sporthalcomplex is een welkomstposter (A3 formaat) bevestigd. In de entreehal staan twee grote banners (Roll-up banners, formaat 1,20m x 2,00m); één bij de toegang naar de kleedlokalen en één bij de desinfectiepaal bij de entree, zie Figuur 2.

Wij sporten met schone handen (bordje en poster)

In de entreehal, bij de toegang naar de kleedlokalen en de toegang naar de sportzaal zijn bordjes van dik karton op de desinfectiepalen bevestigd, zie Figuur 3. Ook is er een A3 posters op het prikbord voor de entree van de sportzaal bevestigd en een A3 poster op het prikbord bij de kleedlokalen.

Figuur 2. welkom

Figuur 3. sporten

Figuur 4. ook na het sporten

Ook na het sporten (bordje en poster)

In alle 12 kleedlokalen is op de binnendeur richting de uitgang een A3 poster bevestigd, zie Figuur 4. Op beide klapdeuren van de uitgang van de ruimte met kleedlokalen is een A3 poster bevestigd. Bij de uitgang van het sporthalcomplex is een bordje van dik karton bevestigd op de desinfectiepaal.

Wij eten en drinken met schone handen (bordje en poster)

Voor de ingang van de kantine is op de desinfectiepaal een bordje van dik karton bevestigd. Op de toegangsdeur naar de kantine is een A3 poster bevestigd en aan de zijkant naast de toegangsdeur is een A0 poster bevestigd. We hebben gekozen voor gezond eten en drinken op deze afbeelding, zodat het aansluit bij de gezonde sportkantine, zie Figuur 5.

Figuur 5. eten en drinken

In 20 seconden schoon (stickers)

Bij alle toiletunits is bij iedere wasbak een ronde sticker (doorsnede 23cm) bevestigd. Afhankelijk van de situatie was dit op de spiegel of tegels. Wanneer de zeepdispenser aan een zijmuur bevestigd was, is hier een extra sticker naast geplakt, zie Figuur 6.

Figuur 6. in 20 seconden schoon

1.2 Gedragstechnieken in de gedragsinterventie *MET SCHONE HANDEN*

In de gedragsinterventie zijn verschillende gedragstechnieken toegepast. Onderstaand de belangrijkste technieken:

- *Doorbreken gewoontegedrag* Door opvallendheid van de gedragsinterventie (door de grootte van de banner) is duidelijk dat er iets 'aan de hand is', dit helpt het oude gewoontegedrag (binnenlopen zonder handen te reinigen) te doorbreken.

- *Sociale normen* Door de tekst ‘Wij sporten met schone handen’ en ‘Wij eten en drinken met schone handen’ wordt benadrukt dat anderen dit ook doen en daarmee de sociale norm geactiveerd.
- *Implementatie intenties* In alle uitingen wordt de situatie gekoppeld aan gewenst gedrag. Bij de desinfectiepalen met het handje onder de desinfectiespray; bij de wasbakken met 20 seconden handen wassen met zeep.
- *Prompting* Mensen worden door de uitingen herinnerd aan gewenst gedrag. Dit wordt versterkt doordat de uitingen op verschillende plekken zijn toegepast in het sporthalcomplex. Herhaling versterkt gewenst gedrag.
- *Sympathie* De uitstraling van de wasbeer (knuffelgehalte) versterkt de sympathie voor de boodschap. Dit wordt nog versterkt in tekst ‘Veel plezier’ op de welkomstbanner en poster. Mensen zijn sneller geneigd gedrag aan te passen wanneer zij sympathie voelen voor de boodschap(per).

In Tabel 1 staat per interventieonderdeel aangegeven welke gedragstechnieken gebruikt zijn.

	Welkomst banner	Sport bordje	Sticker wasbak	Poster deur	Poster kantine
Doorbreken gewoontegedrag	✓				
Sociale normen		✓			✓
Implementatie intenties	✓	✓	✓	✓	✓
Prompting	✓	✓	✓	✓	✓
Sympathie	✓	✓	✓		✓

Tabel 1. Gedragstechnieken per interventieonderdeel.

Hoofdstuk 2. Pilotopzet

2.1 Pilotlocaties

VSG heeft een oproep gedaan bij gemeenten om sporthallen te werven voor de pilot. Gemeente Utrecht en gemeente Den Bosch waren de eerste die hierop gereageerd hebben. Vanwege de snelle doorlooptijd van het project (afronding voor einde van het jaar) zijn deze twee gemeenten benaderd om mee te doen. In beide gemeenten zijn meerdere sporthallen bezocht. Gekozen is om in beide gemeenten een vergelijkbare sporthal te selecteren, waar beheer aanwezig is. Daarbij is gekeken naar omvang, aantal sportzalen en type sport dat beoefend wordt in de sporthal.

Op basis van deze criteria zijn sportcentrum Galgenwaard in Utrecht (4 sportzalen) en de Hazelaar in Rosmalen (3 sportzalen) geselecteerd. In beide sporthallen wordt overdag dagelijks bewegingsonderwijs gegeven aan VO-scholen. In Galgenwaard sporten ook dagelijks leerlingen van de sportopleiding (ROC Midden Nederland). De bezetting door amateursport in de avonden is in beide sporthallen redelijk vergelijkbaar (in beide complexen is volleybal, zaalvoetbal, basketbal, badminton en korfbal; in de Hazelaar is daarnaast ook turnen, dansen, aerobics, kickboksen en verdedigingsport; in Galgenwaard is ook atletiek). Sporthal Galgenwaard is gekozen als interventielocatie en sporthal Hazelaar als controlelocatie. Keuze hiervoor was onder andere doordat er in Galgenwaard meer toiletunits met zeep zijn dan in de Hazelaar.

2.2 Hypothese

De gedragsinterventie is erop gericht mensen te stimuleren om hun handen vaker schoon te maken. We verwachten dus dat bezoekers van de interventiesporthal vaker hun handen schoonmaken (wassen met zeep of desinfecteren met handgel) na toepassing van de gedragsinterventie (nameting) dan voor toepassing van de gedragsinterventie (voormeting). In de controlesporthal verwachten we geen verschil op de voor- en nameting.

2.3 Methode

Onderzoeksdesign

Om te toetsen of de gedragsinterventie effectief is, vergelijken we de interventiesporthal (Galgenwaard) met de controlesporthal (Hazelaar). We voeren een voor- en nameting uit bij zowel de interventie- als de controlesporthal. In Figuur 7 staat het onderzoeksdesign schematisch weergegeven.

Procedure

In week 47 (22 t/m 25 november) is de voormeting uitgevoerd en in week 48 (29 november t/m 2 december) de nameting. De gedragsinterventie is toegepast in sportcentrum Galgenwaard op vrijdag 26 november.

Voorafgaand aan de voormeting is de basis op orde gebracht in week 46. In beide sporthallen zijn extra desinfectiepalen geplaatst, zodat bij ieder keymoment een desinfectiepaal aanwezig is (of een zeepdispenser). Ook zijn alle desinfectiedispensers en zeepdispensers voorzien van een meetlint om het verbruik te kunnen meten, zie Figuur 8.

De meting

Bij aanvang van de meting werd gecontroleerd of alle desinfectie- en zeepdispensers voldoende gevuld waren.

Elke meetdag bestond uit drie meetmomenten:

- in de ochtend, voorafgaand aan het bewegingsonderwijs (tussen 8 en 9u);
- in de middag, na afloop van het bewegingsonderwijs (tussen 16 en 17u);
- in de avond, na afloop van de amateursport (rond 23:00).

Elk meetmoment werd door de beheerder een foto gemaakt van alle desinfectie- en zeepdispensers. Aan de hand van het meetlint kon het verbruik afgelezen worden.

Figuur 8. meetlinten op dispensers

Belevingsonderzoek

Op donderdag 9 december (week 40) hebben we de ervaringen en beleving van de gedragsinterventie gemeten bij bezoekers van sportcentrum Galgenwaard. Dit hebben we gedaan middels gestructureerde interviews, enkele open vragen en eigen observatie. De vragenlijst is als Bijlage 1 toegevoegd. Met dit belevingsonderzoek wordt in kaart gebracht hoe bezoekers aankijken tegen de gedragsinterventie en wat hun attitude is ten opzichte van goede handhygiëne in sporthallen. We kijken ook of bezoekers de gedragsinterventies hebben opgemerkt, wat hun attitude is ten opzichte van de gedragsinterventie en wat ze verwachten van de effectiviteit.

Afhankelijke variabele

De afhankelijke variabele is het verbruik van handgel en zeep tijdens de meetdagen, gemeten in millimeters aan de hand van het meetlint.

2.4 Externe factoren: avondlockdown

Voorafgaand aan de pilot is tijdens een persconferentie⁹ afgekondigd dat er geen publiek meer aanwezig mag zijn bij sport, waardoor deze doelgroep buiten de scope van het onderzoek is gevallen. Gedurende de looptijd van deze pilot is er nog een persconferentie geweest, waarin de 'avondlockdown' werd afgekondigd.¹⁰ Hierdoor kon er tijdens de nameting alleen overdag gemeten worden, terwijl tijdens de voormeting overdag en 's avonds is gemeten. Aangezien de geldende coronamaatregelen van invloed zijn op de doelgroep, nemen we deze veranderingen mee bij het interpreteren van de resultaten.

⁹ Persconferentie op 12 november, nieuwe regels vanaf 13 november: voor zowel amateur als betaalde sport mag er geen publiek meer zijn.

¹⁰ Persconferentie op 26 november, nieuwe regels vanaf 28 november: amateursport (trainingen en wedstrijden) na 17:00 niet toegestaan.

Hoofdstuk 3. Resultaten

3.1 Incomplete dataset

Aan de hand van de foto's konden wij aflezen hoeveel millimeter desinfectiemiddel en zeep verbruikt is. Helaas ontbraken er bij verschillende meetmomenten foto's van desinfectie- of zeepdispensers. Daarnaast ontbraken er soms gehele meetmomenten. Ook was het verbruik niet op alle foto's goed te zien. Om het verbruik op de foto's beter af te kunnen lezen, is tussentijds (woensdagochtend tijdens de voormeting) met de beheerders afgesproken dat zij met een papiertje aangaven tot hoever een dispenser gevuld was. Op deze manier was het verbruik op de foto's beter af te lezen.

Hazelaar

In de Hazelaar ontbraken zowel op de voor- als nameting veel meetpunten. Bij de voormeting waren 49 van de 108 meetpunten onbruikbaar (45%); in de nameting zelfs 39 van de 72 meetpunten (54%).¹¹ Doordat er in de Hazelaar ongeveer de helft van alle data onbruikbaar was, was het onmogelijk om het verbruik gedurende de vier meetdagen in de voor- en nameting goed te monitoren. Hierdoor kunnen wij geen betrouwbare analyses doen over de data in de Hazelaar. De controlelocatie komt hiermee helaas te vervallen.

Galgenwaard

In Galgenwaard ontbraken ook meetpunten, maar veel minder dan in de Hazelaar. Bij de voormeting waren 29 van 132 meetpunten onbruikbaar (22%); in de nameting 1 van de 88 meetpunten (1%). De onbruikbare meetpunten in de voormeting bij Galgenwaard zijn voornamelijk veroorzaakt doordat op woensdag- en donderdagmiddag geen metingen zijn verricht (22 meetpunten in totaal; 17%). De overige onbruikbare meetpunten werden vooral veroorzaakt doordat het verbruik op de foto's in het begin niet goed leesbaar was (7 meetpunten in totaal; 5%).¹² Doordat er in Galgenwaard voldoende bruikbare meetpunten zijn, kan op basis van deze data wel een betrouwbare analyse uitgevoerd worden om het effect van de interventie te bepalen.

3.2 Verbruik in Galgenwaard

Voor aanvang van de voormeting zijn alle desinfectiedispensers bijgevuld en de zeepdispensers gecontroleerd op voldoende zeep.¹³ Op dinsdagochtend zijn alle desinfectiedispensers weer bijgevuld. Doordat het verbruik laag was, is afgesproken om de desinfectiedispensers tussentijds niet meer bij te vullen. Om te meten hoeveel millimeter desinfectiemiddel verbruikt is, hebben we het verbruik op maandag gemeten (voor bijvullen) en het verbruik van dinsdag tot en met donderdag (na bijvullen). Beide metingen hebben we bij elkaar opgeteld. Om te meten hoeveel millimeter zeep verbruikt is, hebben we het verbruik van maandag tot en met donderdag gemeten. Aangezien er in de voormeting gemiddeld 1000 bezoekers per dag in het sportcomplex waren (overdag en avond) en tijdens de nameting gemiddeld 500 bezoekers per dag (overdag tot 17u vanwege avondlockdown), hebben we de nameting gestandaardiseerd naar 1000 bezoekers.¹⁴

¹¹ In de voormeting ontbrak 30% en 15% was onleesbaar; in de nameting ontbrak 44% en 10% was onleesbaar.

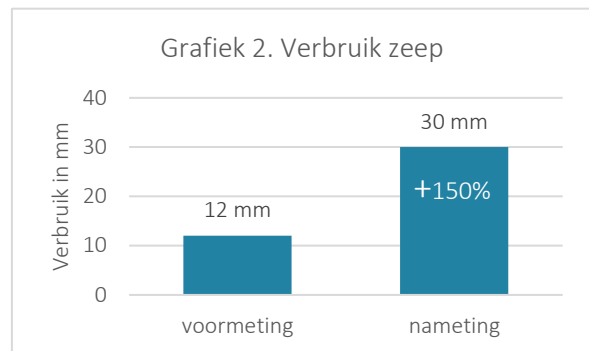
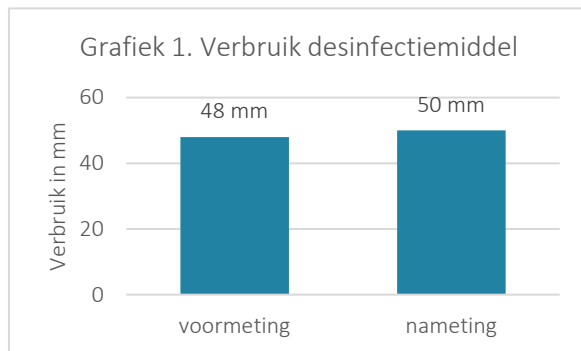
¹² Dit had alleen betrekking op de desinfectiepalen; alle zeepdispensers waren goed afleesbaar.

¹³ De zeepdispensers waren niet navulbaar.

¹⁴ Deze bezoekersaantallen zijn aangeleverd door de beheerder en bevestigd door de coördinator binnensportaccommodaties van gemeente Utrecht.

Verbruik van desinfectiemiddel

In Grafiek 1 staat het totaalverbruik van alle desinfectiepalen weergegeven, uitgesplitst naar voor- en nameting. We zien geen verschil in verbruik van desinfectiemiddel tussen de voor- en nameting.¹⁵

Zeepverbruik

In Grafiek 2 staat het totaalverbruik van alle zeepdispensers weergegeven, uitgesplitst naar voor- en nameting. We zien een significant verschil in verbruik van zeep tussen de voor- en nameting.¹⁶ Tijdens de nameting wordt 3x zoveel zeep verbruikt als tijdens de voormeting.

Samenvatting resultaten handhygiëne

- Tijdens de nameting wassen mensen vaker hun handen met zeep dan tijdens de voormeting.
- Er is geen verschil in verbruik van desinfectiemiddel.

3.3 Belevingsonderzoek

Op donderdag 9 december (week 40) is het belevingsonderzoek uitgevoerd. Voor dit belevingsonderzoek is in totaal met 42 mensen gesproken; 37 studenten van het ROC, 3 docenten van het ROC en 2 docenten van de middelbare school.¹⁷ In totaal hebben we met 32 mannen en 10 vrouwen gesproken. De belangrijkste bevindingen staan hieronder beschreven.

Bereik van de interventie

Ongeveer een kwart van de respondenten geeft aan dat ze de gedragsinterventie niet gezien heeft. Bijna tweederde van de respondenten heeft de welkomstbanner gezien; ruim de helft van de respondenten heeft de bordjes bij de desinfectiepalen gezien; ongeveer 20% heeft de posters gezien; slechts 1 persoon noemt de sticker bij de wasbak.

Beoordeling van interventie

Overwegend positief

Respondenten zijn positief over de gedragsinterventie: 86% vindt de gedragsinterventie (heel) goed. De overige 15% heeft geen mening (weet het niet). Ze vinden de gedragsinterventie aansprekend, vrolijk en passend bij sporten. De gedragsinterventie valt op en trekt goed de aandacht. Dat de gedragsinterventie op meerdere plekken staat, zorgt voor herhaling van de boodschap. Dat wordt positief beoordeeld.

¹⁵ ANOVA Tests of Within-Subject Effects: $F(1,4)=0,010$; n.s.

¹⁶ ANOVA Tests of Within-Subject Effects: $F(1,5)=6,750$; $p=.048$.

¹⁷ De leerlingen van de middelbare school die tijdens het belevingsonderzoek in de sporthal aanwezig waren, waren jonger dan 16 jaar. Vanwege AVG-regels hebben wij deze leerlingen niet geïnterviewd.

Goed voor bewustzijn

Ook noemen verschillende respondenten dat het goed is voor het bewustzijn in de pandemie en dat schone handen belangrijk zijn, zeker in de sporthal. Daar is veel contact met elkaar en raken mensen veel materialen aan.

Jongeren minder gevoelig voor gedragsinterventie/boodschap

Enkele respondenten vinden de gedragsinterventie vooral aansprekend voor kinderen, maar noemen de wasbeer, met de link naar wassen, weer een leuke kwinkslag voor henzelf. Een aantal mensen geeft aan dat het ze niet zo interesseert en dat ze moe worden van alle coronamaatregelen. Daarnaast noemen een paar mensen dat ze de gedragsinterventie goed vinden, maar dat ze denken dat het niet helpt voor henzelf: *'wij doen dat gewoon niet'*.

Waargenomen effectiviteit

Niet effectief voor jongeren

Ruim driekwart van de respondenten weet zeker dat de gedragsinterventie er bij henzelf niet toe geleid heeft dat ze hun handen vaker schoonmaken in de sporthal. Eén respondent denkt van wel; de rest weet het niet. De meest genoemde reden om het niet vaker te doen is dat ze er niet bewust bij stil staan en al vaak hun handen schoonmaken. Overige redenen die vaker genoemd worden zijn: jongeren nemen coronamaatregelen niet zo serieus of zijn de coronaregels zat; en kijk er snel overheen of loop snel door naar les. Een paar respondenten denken dat handen wassen niet helpt tegen corona: *'corona is een virus, zeep helpt alleen bij bacteriën'*.

Wel effectief voor anderen

Ruim twee op de drie respondenten denkt dat de gedragsinterventie wel effectief is voor andere bezoekers; de overige respondenten weten het niet. Hierbij worden kinderen en hun ouders veel genoemd, maar ook docenten en volwassenen in het algemeen. Ook noemen verschillende respondenten dat de gedragsinterventie waarschijnlijk wel effectief is voor sportverenigingen/ amateursporters.

Momenten om handen schoon te maken

Na het sporten wordt als meest logische moment genoemd om handen schoon te maken. Beargumenteed wordt dat je tijdens het sporten veel contact hebt met elkaar en veel materialen aanraakt. Ook na toiletbezoek wordt veel als logisch moment genoemd. Daarnaast wordt ook bij binnenkomst in het sportcomplex veel genoemd. Dit lijkt gekoppeld aan het gedrag voorafgaand. Verschillende respondenten noemen dat ze met het openbaar vervoer komen en dan daarna (bij binnenkomst) graag hun handen schoonmaken. Enkele respondenten vinden bij binnenkomst juist niet zo logisch: *'je hebt dan toch nog niks aangerakt'*.

Veel draagvlak voor gedragsinterventie

Vrijwel iedereen vindt het (heel) goed dat de sporthal meedoet en de gedragsinterventie heeft toegepast. Ondanks dat mensen de coronamaatregelen moe zijn, vinden veel respondenten goede handhygiëne wel belangrijk, zeker in de sporthal.

Overige opmerkingen

Verschillende respondenten noemen dat er iemand bij de desinfectiepalen zou moeten staan die de leerlingen aanspreekt als ze hun handen niet desinfecteren. Dat werkt volgens hen het beste. Enkele respondenten noemen dat de desinfectiegel in de sporthal vies is.

Samenvatting bevindingen belevingsonderzoek

- De gedragsinterventie wordt positief ontvangen. Er is veel draagvlak voor de gedragsinterventie.
- Goede momenten voor schone handen in de sporthal zijn: na het sporten; na toiletbezoek; en bij binnenkomst in sporthalcomplex.
- Gedragsinterventie is mogelijk effectiever bij andere doelgroepen dan leerlingen van bewegingsonderwijs, denk aan: leden van sportverenigingen, kinderen en hun ouders, docenten en volwassenen in het algemeen.

Hoofdstuk 4. Conclusies en discussie

4.1 Conclusies

De gedragsinterventie zorgt ervoor dat mensen hun handen vaker wassen met zeep in de sporthal. De gedragsinterventie heeft geen effect op hoe vaak mensen hun handen desinfecteren. Deze conclusies moeten we met enige voorzichtigheid interpreteren. We hebben door de avondlockdown de nameting alleen kunnen verrichten bij sporthalbezoek overdag, terwijl we de voormeting hebben verricht bij sporthalbezoek overdag en 's avonds. Overdag waren er vooral leerlingen van het ROC en de middelbare school; er waren nauwelijks sportverenigingen aanwezig in de sporthal. Tijdens de voor- en nameting was er geen publiek aanwezig in de sporthal. Ook hebben we geen data van een controlelocatie om de bevindingen tegen af te zetten.

Conclusies

- De gedragsinterventie zorgt ervoor dat mensen hun handen vaker wassen met zeep in de sporthal.
- De gedragsinterventie heeft geen effect op hoe vaak mensen hun handen desinfecteren.

4.2 Discussie

Verschillende doelgroepen tijdens voor- en nameting

Tijdens de voormeting waren er meer verschillende doelgroepen aanwezig in het sportcomplex dan tijdens de nameting. In de voormeting waren er overdag leerlingen van bewegingsonderwijs van een middelbare school en het ROC; in de avond waren er leden van verschillende sportverenigingen. Deze laatste groep was nauwelijks aanwezig tijdens de nameting vanwege de avondlockdown. Tijdens de nameting waren er daardoor de helft minder bezoekers in de sporthal. In de analyses hebben we het aantal bezoekers gestandaardiseerd. Echter, hebben we niet kunnen controleren voor de verschillende doelgroepen. Doordat we twee middagmetingen missen in de voormeting, was het niet mogelijk de data te splitsen in bezoekers overdag en bezoekers in de avond. Het kan dus zijn dat het effect van de interventie sterker of zwakker is dan nu gemeten. De resultaten zijn sterker als het verbruik in de avond hoger is dan overdag; de resultaten zijn zwakker als het verbruik in de avond lager is. Gezien de bevindingen van het belevingsonderzoek, hebben we reden om aan te nemen dat de effecten van de gedragscampagne in het echt sterker zijn dan we hebben kunnen laten zien. Vervolgonderzoek zou dit uit kunnen wijzen.

Specifieke doelgroep tijdens nameting

Tijdens de nameting waren er vooral leerlingen van bewegingsonderwijs van een middelbare school en een ROC aanwezig in het sportcomplex. Deze specifieke doelgroep bracht een aantal uitdagingen met zich mee.

Doelgroep vooral aandacht voor smartphone

Wat opviel tijdens de observatie en het belevingsonderzoek is dat deze doelgroep veel bezig is met elkaar of de smartphone en veel minder met de (fysieke) omgeving. Zo lopen veel bezoekers zonder op te kijken van hun smartphone langs alle desinfectievoorzieningen. Uit het belevingsonderzoek bleek ook dat een kwart van de respondenten de gedragsinterventie niet gezien hadden. Wellicht biedt grondsigning¹⁸ een mooie aanvulling op het gedragsinterventiepakket. Grondsigning valt meer op als mensen naar beneden (op hun smartphone) kijken dan uitingen op ooghoogte.

¹⁸ Sticker met boodschap of afbeelding van gedragsinterventie op de grond.

Sociale norm

We vinden wel een effect van de gedragsinterventie op het zeepverbruik, maar niet op het verbruik van desinfectiegel. Alle zeepdispensers waren bij wasbakken in toiletunits. Dit is een redelijke privé-context, waar meestal weinig mensen kunnen zien wat je doet. De desinfectiepalen stonden allemaal op publieke plekken in de gang of hal. Daar kan iedereen zien wat je doet. Jongeren laten zich doorgaans makkelijk beïnvloeden door hun sociale omgeving en doen graag wat hun vrienden ook doen of goedkeuren (sociale norm). De meeste jongeren kwamen ook in groepjes het sportcomplex binnen. Het zou kunnen zijn dat het verschil in resultaat tussen het zeepverbruik en de desinfectiegel deels verklaard kan worden door een negatieve sociale norm bij de doelgroep. Bij het belevingsonderzoek gaven veel respondenten aan dat ze goede handhygiëne wel belangrijk vinden, maar noemden ook vaak dat het vooral voor anderen was en niet zozeer voor henzelf. Daarbij gaven veel jongeren aan dat ze coronamoe zijn en het wel best vinden met alle coronamaatregelen. Deze sociale norm kan jongeren belemmeren om hun handen schoon te maken op publieke plekken waar vrienden dit kunnen zien.

Openbaar vervoer voor en na het sporten

Deze doelgroep reist veel met het openbaar vervoer. Uit het belevingsonderzoek kwam naar voren dat dit heeft invloed op de momenten waarop leerlingen hun handen willen desinfecteren in het sportcomplex. Als leerlingen met het openbaar vervoer naar het sportcomplex zijn gekomen, willen zij hun handen graag bij binnenkomst desinfecteren. In het openbaar vervoer hebben ze vanalles aangeraakt en vinden zij hun handen vies. Voor de terugreis geldt dit precies andersom. Als leerlingen na het sporten weer met het openbaar vervoer reizen, desinfecteren zij hun handen niet na het sporten. Voor hun gevoel heeft dat geen zin als ze daarna weer in het openbaar vervoer zitten en weer vanalles aanraken. Thuis willen ze dan wel weer graag hun handen wassen.

Uitdagingen door korte doorlooptijd

De pilot had een zeer korte doorlooptijd, namelijk 12 weken. In deze periode heeft de analyse plaatsgevonden, de ontwikkeling en productie van de interventie, zoeken en selecteren van de pilotlocaties, uitvoeren van de pilot en effectmeting, analyse en rapportage. Door deze korte doorlooptijd was er geen mogelijkheid of speling om eventuele tegenslagen op te vangen. In het project liepen we tegen de volgende uitdagingen aan.

Onvoldoende desinfectiepalen beschikbaar

Bij het op orde brengen van de basis, bleek het voor de sportcomplexen niet mogelijk om op korte termijn extra desinfectiepalen te plaatsen, ook niet door tijdelijk vanuit andere sportcomplexen desinfectiepalen over te plaatsen. Aangezien het voor de gedragsinterventie wel heel belangrijk was om bij alle keymoments een schoonmaakvoorziening te hebben, hebben wij alles op alles gezet om binnen één werkdag zes desinfectiepalen aan te schaffen en klaar te maken voor gebruik. Dit was gelukt, maar we hadden geen mogelijkheid meer om te controleren of de vloeistof in de dispensers goed zichtbaar waren. Helaas was dit niet het geval, waardoor we meetpunten missen.

Incomplete dataset

Door de korte doorlooptijd hadden we geen mogelijkheid om langer door te meten. Als we een langere doorlooptijd hadden gehad, hadden we de missende meetpunten in het begin van de voormeting (voor aanpassing meetinstructies) aan kunnen vullen door op maandag en dinsdag in de week erop nogmaals te meten.

Veranderende coronamaatregelen

De coronamaatregelen veranderen voortdurend. Helaas was hierin een belangrijke verandering tijdens de looptijd van de pilot, de avondlockdown ging namelijk precies tussen de voor- en nameting in. Hierdoor hadden we twee verschillende doelgroepen en een verschil in aantal bezoekers tijdens de voor- en nameting. Bij een langere doorlooptijd, hadden we ervoor kunnen kiezen om de voor- en nameting beide tijdens avondlockdown te doen. Daarmee was de doelgroep in de voor- en nameting beter vergelijkbaar. Het zou natuurlijk nog beter zijn om de metingen te verrichten als de avondlockdown weer wordt afgeschaft. Dan zijn er weer meer verschillende doelgroepen aanwezig in het sportcomplex.

Hoofdstuk 5. Aanbevelingen

Uitrol van gedragsinterventie

Gezien de positieve resultaten van het zeepverbruik en de positieve reacties tijdens het belevingsonderzoek, adviseren wij om de gedragsinterventie beschikbaar te stellen voor andere gemeenten en sportcomplexen. Wij zien hiervoor goede kansen om dit via de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) en/of NOC*NSF te doen.

Vervolgpilot

Wij adviseren om de effectiviteit van de gedragsinterventie nogmaals te meten in een vervolgpilot. Het liefst wanneer de situatie in de sportlocaties weer normaler is, dus wanneer er weer 's avonds gesport kan worden door sportverenigingen en wanneer er weer wedstrijden met publiek gespeeld mogen worden.

Vertaling naar andere context

Wij adviseren om de gedragsinterventie te vertalen naar andere contexten. Een eerdere studie heeft laten zien dat een gedragsinterventie om handhygiëne te stimuleren ook in de kantooromgeving effectief is.¹⁹ Er zijn meerdere contexten waarin dit gedrag belangrijk is. Denk bijvoorbeeld aan bezoek aan winkels, horeca en publieke binnenruimtes, zoals bibliotheken en gemeentehuizen.

¹⁹ Effectmeting Handen wassen in de kantooromgeving. SUE (2021).

Bijlage 1. Vragenlijst belevingsonderzoek handhygiëne sporthal

Aantal personen: _____ Leeftijd: _____

Geslacht: man _____ / vrouw _____ / genderneutraal _____

Wie: scholier VO
 student ROC
 ouder (halen/brengen)
 sporter: basketbal / atletiek / volleybal / zaalvoetbal / korfbal / badminton / anders _____

1. Vorige week is de actie 'schone handen' gestart in deze sporthal. Wat heb je hiervan opgemerkt?

niets → ga naar vraag 9

2. Wat vind je van de actie?

heel goed

goed

niet goed

slecht

weet ik niet → ga naar vraag 8

3. Kun je toelichten wat je goed of slecht vindt aan de actie en waarom? _____

4. Heeft deze actie ervoor gezorgd dat jij in de sporthal je handen vaker schoonmaakt met handgel of zeep?

jazeke

ik denk het wel

weet het niet

ik denk het niet

zeker niet

Hoeveel vaker heb je je handen vandaag in de sporthal schoongemaakt dan normaal? _____

Waarom niet? _____

5. Denk je dat andere sporters vaker hun handen schoon maken door deze actie? (*bij uitblijven reactie, specifieker vragen naar klasgenoten*)

jazeke

ik denk het wel

weet niet

ik denk het niet

zeker niet

Waarom wel? _____

Waarom niet? _____

6. Welke momenten vind je logisch om in de sporthal je handen schoon te maken? (*als open vraag stellen*)?

bij binnenkomst in de sporthal

voor binnenkomst sportzaal

na gebruik van de wc

na het sporten richting uitgang

voor het binnengaan van de kantine

anders namelijk _____

7. Neem jij zelf weleens eigen handgel mee?

ja → Heb je die hier ook gebruikt? ja / nee

nee

8. Wat vind je ervan dat jouw sporthal extra aandacht besteed aan schone handen?

O heel goed

O goed

O niet goed

O slecht

O weet ik niet

=> Waarom? _____

=> Waarom? _____

9. Heb je nog opmerkingen of suggesties hoe we ervoor kunnen zorgen dat nog meer mensen hun handen vaker schoonmaken? _____

Bedankt voor je medewerking!